

הרב אלחנן פרינץ

למשמעות המושג "כבוד הבריות"

מספר פעמים ניגשו אלי תלמידים בשאלות מגוונות וניסו לטעון כי יש מקום להקל משום "כבוד הבריות" אזכיר בקיצור דין זה של "כבוד הבריות" ומספר השלכות מעשיות שהובאו בספרי ההלכה.

א. שורש הדין

במספר מקומות בש"ס¹ מצינו כי "גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה". ומבואר בגמרא כי נדחה "לא תעשה" משום כבוד הבריות ב"קום ועשה" רק באיסור דרבנן. אבל "לא תעשה" של דאורייתא אינו נדחה מפני כבוד הבריות אלא ב"שב ואל תעשה" בלבד וביארו התוספות במסכת שבעות (ל, ע"ב ד"ה אבל איסורא אין חכמה) דהא דאמרין שב"שב ואל תעשה" נדחה איסור דאורייתא משום כבוד הבריות זהו רק בגנאי גדול, אך גנאי קטן אינו דוחה לא תעשה משום כבוד הבריות. לדינא מצינו מחלוקת, האם כבוד הבריות דוחה איסור מהתורה.

הרשב"א בחידושו עמ"ס שבת (צד, ע"ב) סובר כי אמירת גדול כבוד הבריות הינה רק בדבר אשר עיקרו הוא מדברי סופרים. ה"חוות-יאיר" (צה) ציין כי אף בדברים דרבנן לא הקלו בשופי מפני כבוד הבריות אלא רק בדברים הנזכרים בש"ס (וע"ע ב"יד מלאכי" אותיות קכב-קכג).

ב. טלית שנפלה במהלך בתפילה

כאשר נופלת לאדם כל טליתו מעליו בשעת התפילה שלא במתכוון, אזי מצוות הטלית נפסקת, וע"כ אם חוזר ומתעטף בה, אפילו באופן מיידי, הרי זו מצווה יחדשה והוא צריך לחזור ולבדך, כ"פ השו"ע (או"ח ח, יא), ה"משנה-בדורה" (ח, סקל"ט-מ), "קצות-השלחן" (ז, ו), "תפילה כהלכתה" (יב, פא), "ספר הציצית" (לרב צבי כהן) ושו"ת "משנה-הלכות" (ה, ז).

1. ברכות יט, ע"ב. שבת פא, ע"ב. שבת צד, ע"ב. עירובין מא, ע"ב. מגילה ג, ע"ב. מנחות לז, ע"ב.

אולם מצינו כי בדין זה סוברים הרבה פוסקים שאף אם נפלה כל הטלית שלא יברך וביניהם: "כף-החיים" (סקני"ח) שהביא את מדברי הרב יוסף מולכו בספרו "שלחן-גבוה" (אות כג) שהעולם נוהגים שלא לברך אם נפל וכ"פ "בפרי-מגדים משבצות-זהב" (ח, סוף סקי"ד), התהלה לדוד (סקי"ב) ובי"הליכות-שלמה" (ג, יד): "נפלה טליתו בשעת התפילה, כשחוזר ולובשה אינו צריך לברך, אפילו נפלה כולה".

בי"דבר-הלכה" (כג) על "הליכות-שלמה" הסביר מדוע אין מברכים זו"ל: "דבזמננו שכולם רגילים להיות לבושים בטלית, וגם בושה היא לישב בלי טלית, דאית ביה נמי משום כבוד הבריות, לכו"ע אין מברכין אלא אם-כן נפלה הטלית לאחר סיום התפילה... וכן המנהג" וכ"פ בשו"ת "באר-משה" (ח, מד), שו"ת "יביע-אומר" (ג, יו"ד יז), "אור-לציון" (מד, יא), "ילקוט-יוסף" (ח, נ).

ג. ציצית שנקרעה

במקרה שנקרעה לו הציצית בשבת והוא נמצא בתוך כרמלית (דרבנן) התירו לו ללכת עם הציצית עליו, עד שיגיע לביתו, משום כבוד הבריות ואלו דברי ה"שולחן-ערוך" (או"ח יג, ג): "אם נודע לו בשבת, כשהוא בכרמלית, שהטלית שעליו פסול, לא יסירו מעליו עד שיגיע לביתו, דגדול כבוד הבריות" ועיין ברמ"א שחידש שדין זה קיים אף בטלית קטן אם נקרע לו (כיוון שפשיטת הטלית-קטן הינה גנאי - מגן אברהם סקי"ז). יש להדגיש כי דין זה אמור רק כשנקרעה הציצית במקום דרבנן ככרמלית, אך אם נקרעה ברשות-הרבים, חייב להוריד את הציצית מעליו (יש להאיר שזהו אצלנו שפשיטת הטלית נחשבת לגנאי קטן שאם לא כן, יש להקל אף ברשות הרבים-משני"ב סקט"ו).

הרמ"א הוסיף מקרה נוסף והוא: "אם נפסק אחד מן הציציות ומתבייש לישב בלא טלית, דיוכל ללובשו בלא ברכה, מכוח כבוד הבריות". שכן הורדת הטלית אחר לבישתה בתוך בית-הכנסת נחשבת לגנאי גדול, בו הקלו בשב ואל תעשה. יש להעיר כי החיי-אדם חולק ע"כ וסובר שאין זה נחשב לגנאי גדול.

ד. תפילה בעת שצריך לשרותים

מצינו שני טעמים מדוע הנצרך לנקביו לא יתפלל. לפי הרמב"ם (תפילה ד, י) הסיבה הינה מפני שהדבר מפריע ומטריד אותו בתפילתו. ב"הגהות מימוניות" (אות ח) הביא שרבינו שמחה כתב שהאיסור הינו מפני שגופו משוקץ, וכן כתב בשו"ת "תרומת הדשן" (טז): "שאין גופו נקי בעמדו לפני המלך ב"ה וגדול כבוד

הבריות". הנפק"מ בין טעמים אלו, האם הנצרך לקטנים יחזור ויתפלל (לטעם טרדא - כן, מטעם שיקוף - לא) ועיין ב"שולחן-ערוך" (או"ח צב, א) שכתב שיחזור ויתפלל: "היה צריך לנקביו, אל יתפלל, ואם התפלל תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל. כלומר, אדם הנצרך להתפנות לא יכול לעמוד מול בורא עולם משום שגדול כבוד הבריות.

משום טעם כבוד הבריות כתב ב"שולחן ערוך הרב" (ג, יא) להקל, וז"ל: "המשהה את נקביו בין גדולים בין קטנים עובר מדברי-סופרים משום יאל תשקצו את נפשותיכם אך לא העמידו חכמים דבריהם במקום כבוד הבריות, כגון: שימצא מקום צנוע וכן במקום הפסק תפילה... וי"א שבקטנים אין בהם משום בל תשקצו אלא שאסרו משום סכנה וגם שלא יהא עקר (בכורות מד, ב) וכל שיכול להעמיד עצמו עד כדי שיעור הילוך פרסה אין בו משום בל תשקצו ולא משום סכנה בין בקטנים בין בגדולים לדברי הכל..." וכ"כ ה"פרי-מגדים" (משבצות-זהב ג) כי איסור בל-תשקצו נדחה מפני כבוד הבריות, כגון: המשהה נקביו עד שימצא מקום צנוע וכ"פ ב"משנה-ברורה" (ג, סקל"א).

ה. בגד כלאים

הגמרא במסכת ברכות (יט, ע"ב) עוסקת בהתנגשות בין איסור תורה לבין כבוד הבריות. מסקנת הסוגיה, שכבוד הבריות-דוחה איסור דרבנן, ואינו דוחה איסור דאורייתא, וכך אומרת הגמרא: "...הפוצץ כלאים בבגדו - פושטן אפילו בשוק, פהי טעמא? אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'" (משלי כ"א, ל). מגמרא זו הסיק הרמב"ם בהלכות כלאים (י, כט): "הרואה כלאים של תורה על תבירו. אפילו היה מהלך בשוק - קופץ לו וקורעו עליו מיד... שאין כבוד הבריות דוחה איסור לא תעשה המפורש בתורה".

בירושלמי יש דעה שכבוד הבריות דוחה איסור דאורייתא לפי שעה, ומותר לאדם המוצא כלאים בשוק, לרוץ לביתו ולהחליף בגדו בביתו.

הרא"ש (כלאי בגדים, ז), לעומת זאת, חולק על שיטת הרמב"ם בהסבר סוגיית הגמרא הזו, ומפרש כי רק על האדם עצמו הוטל לקרוע את בגדו, אולם אין לו לעשות זאת בבגד חבירו, על מנת שלא לבייש את חבירו ברבים, אף שמדובר בדיון זה בדיני שמיים (כלאיים), כלומר, מפני כבוד הבריות הותר לו ללבוש את בגד הכלאים עד שיגיע לביתו ואלו דבריו:

"בכלאים דאורייתא, ודאי המוצא כלאים בבגדו - אין חכמה ואין תבונה... לנגד ה'", וצריך לפושטו אפילו בשוק. אבל אם אדם רואה כלאים בבגדי חבירו, והלובש כלאים אינו יודע - אין לומר לו בשוק עד שיגיע לביתו, דמשום כבוד הבריות ישתוק ולא יפרישנו משוגג".

יתכן לומר שהבין הרא"ש כי עוסקת סוגיית הגמרא כולה בדיני תוכחה. על כן, מצד כבוד הבריות אין צורך להסיר מן האדם את בגדיו, על פי הכלל הלכתי "שב ואל תעשה - עדיף".

בסיכום סוגיית כלאיים, רואים אנו כי כל הראשונים פוסקים שהמוצא כלאיים דאורייתא בבגדו חייב לפשוט את בגדו בשוק. הרמב"ם² והרא"ש נחלקו בדין המוצא כלאיים בבגדו של חבירו. לדעת הרמב"ם המוצא כלאיים בבגד של חבירו, חייב לקורעם מעליו בכוח. לעומתו הרא"ש סובר שאם חבירו לבש את הבגד בשוגג, אין לומר לו שיש לו כלאים בבגדו, מפני שגדול כבוד הבריות יותר מאיסור בשוגג.

להלכה, השו"ע (יו"ד שג, א) פוסק כרמב"ם: "הרואה כלאים של תורה על חבירו, אפילו היה מהלך בשוק, היה קופץ לו וקורעו מעליו מיד, ואפילו היה רבו" ואילו הרמ"א פסק כרא"ש: "וי"א דאם היה הלושב שוגג, אין צ"ל בשוק, דמשום כבוד הבריות ישתוק, ואל יפרישנו משוגג". כמובן דמחלוקתם היא בדבר של דאורייתא, אך בדבר של דרבנן אי"צ לקרוע, מפני כבוד הבריות, וז"ל ה"שולחן ערוך": "אם היה של דבריהם, אינו קורעו מעליו ואינו פושטו בשוק, עד שמגיע לביתו".

בשו"ת "נודע ביהודה" (או"ח לה) כתב כי אין ללמוד מכאן לשאר מקרים, כאשר אדם עובר על איסור בשוגג שלא לומר לו, שכן הטעם שהקילו בכלאים הוא מפני שזהו איסור לשעה קלה עד שיבוא לביתו ויפשוט את בגדו, אולם באיסור תמידי חייב האדם להגיד לחבירו. ועיין ב"ערוך-השלחן" (יו"ד שג, ב) שהכריע שאף באיסור דרבנן תמידי חייב האדם להגיד לחבירו ולא אמרינן בזה גדול כבוד הבריות.

ו. טלטול אבנים ומת בשבת

התירו לטלטל אבנים בשבת אף שהם מוקצה בשביל שיוכל אדם לקנח אחר עשיית צרכיו שזהו כבוד הבריות, וז"ל ה"שולחן-ערוך" (או"ח שיב, א): "משום כבוד הבריות התירו לטלטל אבנים לקנח, ואפ"י להעלותם לגג עמו דהוי טרחא יתירה, מותר" וביאר הרמ"א כי כל ההיתר לטלטל הינו במקום דרבנן. הביאור-הלכה (ד"ה דהא נמי אינו) ביאר כי ישנו חידוש במקרה זה, שכן יש פה שני איסורים דרבנן: "טלטול מוקצה וגם מכרמלית לרה"י אפילו הכי כבוד הבריות דוחה אותן".

2. הרדב"ז (הלי כלאים י, כט) מבאר שלרמב"ם היתה גרסה אחרת בגמ'. הרמב"ם לא גרס "בבגדו", אלא "המוצא כלאים פושטן אפילו בשוק" - כוונת הדברים שמצא כלאים בבגד של חבירו או של רבו, מפאת חילול השם אין הוא חולק כבוד לרבו, ופושט ממנו את בגדו אף כשרבו מתנגד לכך.

כמו כן, בעניין עשיית צרכים התירו משום כבוד הבריות עשיית מושבי, במילים שלנו: שרותים ולא גזרינן על בנייתו משום מלאכת בונה, ואלו דברי ה"בית-יוסף" (שטו, ד"ה אבל אבנים): "אבל אבנים של בית הכסא מותר לצדדן. מימרא דרב נחמן שם. ופירש רש"י אבנים גדולות שמצדדן אותם כמין מושב חלול ויושבין עליהן בשדות במקום המיוחד לבית הכסא. ואמרינן בגמרא דאף על גב דבנין עראי הוא והוה לן למיגור ביה משום בנין קבע לא גזרו ביה רבנן משום כבוד הבריות". דין זה נפסק ב"שולחן-ערוך" (או"ח שיב, י): "אבנים גדולות שמצדדן אותן כמין מושב חלול ויושבים עליהם בשדות במקום המיוחד לבית הכסא, מותר לצדדן; ואע"ג דבנין עראי הוא לא גזרו ביה רבנן, משום כבוד הבריות".

בעניין מת התירו לטלטלו מפני כבוד הבריות במציאות דרבנן, כפי ששנינו בגמרא במסכת שבת (צד, ע"ב): "ההוא שכבא דהוה בדוחקת, שא רב נחמן בר יצחק לאפוקיה לכרמלית... גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה" וכ"פ הרמב"ם (שבת כו, כג) וה"שולחן-ערוך" (או"ח שיא, ב) וז"ל:

"מת שהסריח בבית ונמצא מתבזה בין החיים והם מתבזים ממנו. (הגה: וי"א דאפילו לא הסריח עדיין אלא שקרוב להסריח), מותר להוציאו לכרמלית, ואם היה להם מקום לצאת בו, אין מוציאין אותו, אלא מניחים אותו במקומו ויוצאים הם. וי"א שלא התירו להוציאו לכרמלית אלא על ידי ככר או תינוק. ויש מי שאומר שכל שמוציאו לכרמלית מוטב להוציא שלא בככר ותינוק, כדי למעט בהוצאה. ויש מי שמתיר להוציאו אף לרשות הרבים על ידי תינוק, אבל לא על ידי ככר. וה"ה אם הוא בבזיון אחר, כגון שהיה בספינה והיו הא"י מתאספים שם; וכן כל כיוצא בזה".

ועיין ב"מגן-אברהם" (סק"ו) ובי"משנה-ברורה" (סק"ז) שהרחיבו לבאר היתר זה משום כבוד הבריות ואכמ"ל בגדר הוצאת מת בשבת ע"י ככר או תינוק, שכן כוונתנו רק להתמקד בנקודה של כבוד הבריות.

ז. כבוד הבריות בשבת

בהלכות שבת מצינו עוד מספר הלכות שהתירו משום כבוד הבריות:

1. כאשר נקרע הסנדל התירו ללובשו קרוע אף שיטנו חשש שיפול ויבוא לטלטל, זאת משום כבוד הבריות, וז"ל ה"שולחן ערוך" (או"ח שח, טו): "סנדל שנפסקה רצועה הפנימית, עדיין תורת כלי עליו ומותר לטלטלו; נפסקה החיצונה בטל מתורת כלי ואסור לטלטלו; ואם הוא בכרמלית, מותר לכרוך עליו גמי לח שהוא מאכל בהמה לתקנו שלא יפול מרגלו ובחצר שהוא נשמר שם, אסור" וביאר ה"משנה-ברורה" (שח, סקס"ב): "אסור - משום מוקצה וכנ"ל אלא יניחו שם ואם רבים שם וגנאי לו לילך בלא מנעל שרי משום כבוד הבריות".

2. בעניין הוצאת גרף של רעי בשבת כתב ה"שולחן-ערוך" (או"ח ש"ת, לד): "כל דבר מטונף, כגון: רעי וקיא וצואה, בין של אדם בין של תרנגולים וכיוצא בהם, אם היו בחצר שיושבים בה, מותר להוציאם לאשפה או לבית הכסא, ואפי' בלא כלי; ואם היו בחצר שאינו דר שם, אסור להוציאם. ואם ירא מפני התינוק שלא יתלכלך בה, מותר לכפות עליה כלי" וביאר ה"משנה-ברורה" (סקל"ד): "אסור להוציאם - דהא לא חזי למידי והוא מוקצה כאבן. וה"ה הגרף ועביט בלא רעי ומי רגלים גם כן אסור כיון שהוא מקום שאין דר שם [א"ר]. ואם הוא מלא וא"א לפנות עליו מותר להוציאו ולהחזירו משום כבוד הבריות".
3. לגבי שימוש בקיסם בשבת פסק ה"שולחן-ערוך" (או"ח שכ"ב, ד): "קיסם שאינו אוכל בהמה, אפילו ליטלו כדי לחצוץ בו שיניו, אסור". ה"משנה-ברורה" (סק"ד) הסביר דין זה וכתב לחלק בין המצבים השונים ואלו דבריו: "אסור - ואף דיש בזה משום כבוד הבריות שפעמים שנראה הבשר שבין השיניים לחוץ וגנאי הוא לו אף על פי כן אסור דהיה לו להכין קיסם מאתמול במקום הסעודה ולפי זה אם הזמינו חבירו לסעודה בשבת ולא היה אפשר לו להכין שום דבר מאתמול לחצות בו שיניו מותר לו לטלטל קיסם לחצות בו שיניו אם אין לו ד"א אך במקום שאין נחשב לו זה לגנאי אסור".
4. החלפת תחבושת בשבת בשביל שלא תסריח הותרה מפני כבוד הבריות, וז"ל ה"משנה-ברורה" (שכ"ב, סק"צ): "מותר להחליף חתיכת בגד אחר על המקום ההוא שאם לא יחליף יסריח וגדול כבוד הבריות"³.

ה. כתובת קעקע

הרב בצרי (תחומין י, עמ' 282-287) התיר לאשה שאין לה גבות לעשות חקיקה בצורה של שערות על הגבות ע"י חקיקה וצבע, וצירף את הדעות המקילות שאין איסור כתובת קעקע בלי אותיות (מאירי, "פתחי-תשובה" יו"ד קפ, סק"א. "קרבן אהרן" על "תורת כהנים", "לקט-אליהו" ב, ל"ת עא. ו"לחם ושמלה" על אונקלוס קדושים) ועוד דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופא ואינו מתכוין. כמו כן, הוסיף גדול כבוד הבריות לסמוך על דעת הפוסקים המקילים.

3. וכן הוזכר בהלכות שבת ברמ"א שלט, ד בעניין קידושין בשבת.

ט. כהן בלי בגדים במקום שיש מת

בשו"ת "תרומת הדשן" (רפה) נשאל: "כהן שוכב על מטתו ופשט כל בגדיו כדרך העולם, ופתאום קראו לו ואמרו אחד מת באהל צריך הוא לקפוץ ערום ממש ולרוץ חוץ לאהל כדי שלא ישהה בטומאה, או שרי משום כבוד הבריות לשהות באהל עד אשר ילבוש מקצת בגדים?"

על שאלה זו השיב "תרומת-הדשן" כי לא ניתן לעבור על איסור תורה בשביל כבוד הבריות, על-כן הוא מציע כי יקראו לכהן החוצה (ולא יגידו לו שישנו מת בחדר) ואזי יתלבש הכהן ויצא, וז"ל: "יראה דמשום כבוד הבריות לא נעשה שום איסור דאורייתא... ושיהוי בטומאת אהל המת לכהן איסור דאורייתא... אמנם אותם שקוראים לכהן לקום ולצאת יזהרו בתחילה שלא יגידו לו מיד שיש מת באהל, אלא יקראו לו בסתם לקום ולצאת אליהם וכשילבוש יגידו לו, ובדרך זה שרי משום כבוד הבריות. ואף על פי שמניחים אותו שוהה בטומאה הואיל והוא לא ידע ושוגג הוא שרי".

הרמ"א (יו"ד שעב, א) פסק את דברי "תרומת הדשן": "כהן ששוכב ערום, והוא באהל עם המת ולא ידע, אין להגיד לו, אלא יקראו לו סתם, שיצא כדי שילביש עצמו תחלה. אבל אם כבר הגידו לו, אסור להמתין עד שילביש עצמו. ודוקא אם הוא באהל המת, שהוא טומאה דאורייתא, אבל אם הוא בבית הפרס או ארץ העמים, שהוא טומאה דרבנן, ילביש עצמו תחלה, דגדול כבוד הבריות..." וכ"פ ה"פתחי-תשובה" (בשם שו"ת יריעות האוהל לב).

ה"דגול מרובה" (שם) חלק על הרמ"א והתיר לכהן ללבוש כותונת אף כשאמרו לו שישנו מת בחדר וכ"פ הפנים-מאירות (ב, כז) והרב עוזר (הובאו דבריהם בפתחי תשובה שעב, ה). ה"פתחי-תשובה" (יו"ד שעב, ד) כתב כי כל החיוב על הכהן לצאת ערום הינו דווקא כאשר הכהן נכנס באיסור, אולם אם הכהן נכנס בהיתר, יכול הוא להתלבש אף שיש שם מת.

הרמ"א סיים את הסעיף במקרה בו הכהן ישן, וז"ל: "כהן שהוא ישן, ומת עמו באוהל, צריכין להקיצו ולהגיד לו כדי שיצא" (שו"ת מהרי"ל סה) ". הש"ך (סק"ג) ביאר כי כל זה מייירי באיסור תורה, אך באיסור דרבנן אין-צריך להקיץ את הכהן⁴.

4. חתייחסות נוספת לכבוד הבריות מצינו בסוגיא במסכת מגילה (ג, ע"ב) כאשר יש מת מצווה מול קריאת מגילה או במילים אחרות פרסומי ניסא מול כבוד הבריות והוכרע כי כבוד הבריות קודם.

י. שמע שמת לו מת באמצע תספורת

נאמר במסכת שמחות (ה, ח): "היה יושב ומספר, באו ואמרו לו מת אביך, הרי זה יגמור, אחד המספר ואחד המסתפר" וכן הובאו הדברים בתלמוד הירושלמי (שבת א, ב) ונפסקו ברי"ף (טז, א) ובד"א"ש סוף מועד-קטן (סח). המרדכי (תתקב) הסביר כי הטעם לכך משום שגדול כבוד הבריות, והוסיף הבית-יוסף (יו"ד שצ) בנידון זה "ומה שהספר גומר היינו בדליכא ספר אחר במתא".
ה"שולחן-ערוך" (יו"ד שצ, ב) פסק דין זה, וז"ל: "ישב לגלח, ואמרו לו: מת אביו, הרי זה משלים ראשו, אחד המגלח ואחד המתגלח; ומה שהספר גומר, היינו בדליכא ספר אחר במתא" וביארו הט"ז ועוד דהסיבה הינה כבוד הבריות.

יא. הושטה מיד ליד

בין דיני הרחקות שקיימים בין האיש לאשה בתקופה שהאשה איננה טהורה היא הושטה מיד ליד. אחת השאלות העולות בנידון זה, האם ניתן להקל לאיש ואשה שאסורים זה על זה לשמש קוטר בברית מילה, שכן הם יצטרכו להעביר את התינוק אחד לשני.

הרב קרליץ בספרו "חוט-השני" כתב לאסור וביאר: "דאין להקל באיסור מסירה והושטה, אף במקום שיש בו משום כבוד הבריות". ועיין בדרכי טהרה שכתב להקל למסור בברית מילה מאיש לאשה את התינוק (רבים נמצאים שם. ב' כריות ועוד) דזהו כבוד הבריות.

יש לציין כי בשו"ת "באר-משה" (ב, סד) כתב כי כאשר בני זוג אוכלים בנוכחות אנשים אחרים ישימו היכר ביניהם בצורה שאחרים לא ירגישו; ובשיעורי "שבט הלוי" (קצה, ג) כתב כי אם עלולים להרגיש שהיא נידה ותהיה לה בושה, אפשר להקל, משום כבוד הבריות.

יב. סיכום

המשנה במסכת אבות (ד, א) אומרת כי האדם המכובד הוא זה שמכבד את הבריות. במהלך המאמר הראנו מספר רב של מקרים בהם ההלכה מתחשבת באדם וברגשותיו ולפיכך היא מוצאת לנכון להקל עליו משום כבוד הבריות, הפגיעה שהוא עלול לספוג מהבושה אשר עלולה לצמוח מבלי אותה הקלה. היחס לבריות הינו כה חשוב עד שראיתי כי הרב שמואלביץ (עמי שדמ. שפא) בספרו "שיחות מוסר" כתב כי הקב"ה חושש לכבוד הבריות יותר מכבוד שמים. דברים אלו ראינו במפורש במהלך מאמרינו. אמנם הבאנו מספר מקרים של כבוד הבריות, אך וודאי שישנם עוד רבים (ההתייחסות למקרים אלו דווקא הינה רק בגלל שאלו זכרתי בעת כותבי מאמר זה).